

Nur səltənətinin tacdarı

Cəmiyyət həyatının bütün sahələrində qibtəediləcək uğurları, dünyanın siyasi arenasında tutduğu mövqeyi, iqtisadi və hərbi gücü ilə seçilən müstəqil, suveren və demokratik Azərbaycan Respublikası bu gün tarixinin yeni, daha yüksək inkişaf dövrünə qədəm qoyub. Bu dövr bütün digər xüsusiyyətləri ilə yanaşı, qarşıya xalqın rifahı və sağlamlığı üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyan "Təmiz ətraf mühit və yaşıl artım ölkəsi" olmaq kimi ciddi hədəfin qoyulması ilə də xarakterikdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 2024-cü ilin "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilməsi bu məqsədin əldə edilməsi istiqamətində atılmış mühüm addımdır.

Bu il Azərbaycan həm də, tarixi əhəmiyyət daşıyan və bəşəri əhəmiyyətli mühüm bir tədbirə evsahibliyi etməyə hazırlaşır. BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının (COP29) 2024-cü ilin noyabr ayında ölkəmizdə keçirilməsi dövlət başçısının planetimizdə sülh və tərəqqinin, beynəlxalq ədalətin bərqərar olunması üçün əmək sərf edən güclü lider kimi şəxsi nüfuzunun, eləcə də onun rəhbərliyi ilə Azərbaycanın global siyasi arenada etibarlı tərəfdaş, birləşdirici güc, ideya və idrak mərkəzi kimi tanınmasının nəticəsidir.

Xalqımızın tarixinə qızıl hərfərlə yazılacaq bu uğurların qazanılmasında, indi heyatda olmasa da, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, bütün mənəli ömrünü Vətəninin və xalqının tərəqqisinə həsr etmiş dahi Heydər Əliyevin – ümummilli liderin vəfalı ömür-gün və əqidə yoldaşı, Azərbaycan Respublikasının hər qarışının tam suverenliyini təmin etmək vədini şərəflə yerinə yetirmiş möhtərəm Prezidentimiz, müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bir insan və şəxsiyyət kimi təşəkkülündə həlledici rol oynamış qayğıkeş ana, ölkəmizdə oftalmologiyanın inkişafının əsasını qoymuş elm korifeyi, akademik Zərifə Əziz qızı Əliyevanın da danılmaz payı vardır.

Görkəmli alim, Əməkdar elm xadimi, Azərbaycan EA-nın həqiqi üzvü, tibb elmləri doktoru, professor Zərifə Əliyeva 28 aprel 1923-cü ildə qədim Naxçıvanın Şaxtaxtı kəndində böyük alim, həkim və ictimai-siyasi xadim Əziz Əliyevin ailəsində dünyaya göz açmışdır.

1942-ci ildə Bakıda orta təhsilini bitirdiyi dövrdə II Dünya müharibəsi bütün dəhşəti ilə davam edir, ölkədə tibbi kadrlara ehtiyac gündən-günə artırdı.

Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun Mualicə-profilaktika fakültəsində təhsil aldığı illərdə fitri istedadı və dərin savadı, əməksevərliyi, elmi biliklərə və tədqiqatlara böyük maraq göstərməsi ilə seçilən Zərifə Əliyeva 1947-ci ildə institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən sonra Moskva şəhərində Mərkəzi Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda oftalmologiya üzrə ikillik ixtisas kursu keçir, SSRİ-nin bu nüfuzlu elm müəssisəsində öz biliklərini xeyli zənginləşdirir, təcrübə qazanır.

Zərifə Əliyeva 1949-cu ildə Azərbaycan SSR Səhiyyə Nazirliyinin Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlikləri İnstitutunda ordinator kimi əmək fəaliyyətinə başlayır. 1953-cü ildə həmin institutun aspiranturasını fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən sonra Azərbaycanda traxoma ilə mübarizə üzrə mualicə-profilaktika tədbirlərinin təşkilində və həyata keçirilməsində fəal iştirak edir.

Zərifə Əliyevanın müvafiq istiqamətdə apardığı tədqiqatların mühüm nəticələri 1959-cu ildə uğurla müdafiə etdiyi "Traxomanın digər terapiya üsulları ilə birlikdə sintomisinlə mualicəsi" mövzusunda namizədlik dissertasiyasında öz əksini tapır.

Zərifə xanım 1960-1967-ci illərdə Göz Xəstəlikləri İnstitutunda böyük elmi işçi vəzifəsində çalışaraq, tədqiqatlarını daha da dərinləşdirir. 1963-cü ildə SSRİ Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən "Oftalmologiya" ixtisası üzrə baş elmi işçi elmi adı verilmiş alimin hazırladığı, ciddi əsaslı tədqiqatlarla effektivliyini həm nəzəri, həm də praktiki şəkildə isbat etdiyi mualicə metodu traxomanın sosial xəstəlik kimi ləğv edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu, Azərbaycan xalqı qarşısında onun ən böyük xidmətlərindən biri hesab edilə bilər.

Zərifə Əliyeva 1967-ci ildə Əziz Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun Göz xəstəlikləri kafedrasının dosenti vəzifəsinə dəvət olunur, 1969-cu ildən burada Görmə orqanının peşə patologiyası laboratoriyasının müdiri, 1977-1979-cu illərdə kafedranın professor əvəzi, 1979-1982-ci illərdə professoru, 1982-1985-ci illərdə müdiri vəzifələrində çalışır.

Zərifə Əliyeva 1976-cı ildə Moskvada, nüfuzlu elmi mərkəz kimi tanınan M.Helmholts adına Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlikləri İnstitutunda "Azərbaycanın bir sıra kimya müəssisələri işçilərinin görmə orqanının vəziyyəti" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edir. 1977-ci ildə SSRİ Nazirlər Kabineti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən ona tibb elmləri doktoru elmi dərəcəsi, 1979-cu ildə Göz xəstəlikləri kafedrası üzrə professor elmi adı verilir.

Elmi və elmi-təşkilati fəaliyyətində və kadr hazırlığında əldə etdiyi mühüm nailiyyətlər, onların sosial-iqtisadi əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, professor Zərifə Əliyeva 1983-cü ildə Azərbaycan SSR EA-nın həqiqi üzvü seçilmişdir.

Görkəmli alim 200-ə qədər elmi əsərin, o cümlədən oftalmoloqların stolüstü kitablarına çevrilmiş 14 monoqrafiyanın, eləcə də geniş istifadə olunan 12 səmərələşdirici təklifin müəllifi kimi dünya tibb elminə dəyərli töhfələr vermişdir.

Yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanmasına böyük əmək sərf etmiş, özünəməxsus məktəb yaratmış akademik Zərifə Əliyevanın birbaşa rəhbərliyi ilə gənc alim və həkim-oftalmoloqların böyük bir nəslə yetişmişdir.

Zərifə Əliyevanın göz zədələrinin qarşısının alınması və onlara nəzarət imkanları ilə bağlı tədqiqatları da maraq doğurur. O, gözün zədələnməsinin nəticələrinin cərrahi mualicəsinə mövcud metodoloji yanaşmaları təhlil etmiş və onların təkmilləşdirilməsi üçün bir sıra faydalı tövsiyələr vermişdir.

Zərifə xanımın gözün virus xəstəlikləri sahəsində əldə etdiyi elmi nailiyyətlərin təbii bir çox xəstəliklərin differensial diaqnostikası və mualicəsində mühüm irəliləyişlərə səbəb olmuşdur. Alimin bu sahədə yazdığı "Herpetik göz xəstəliyi", "Kəskin virus konjunktivitləri" və s. kimi kitabları və dərs vəsaitləri tələbə və gənc həkim kadrlar üçün qiymətli bilik mənbəyidir.

Görkəmli alim gözün bəzi bədxassəli şişlərinin diaqnostikası və mualicəsinə də diqqət göstərmiş, eyni zamanda göz melenomunun klinik gedışatının xüsusiyyətlərini öyrənmişdir. Onun daktriologiyaya dair monoqrafik əsərləri – "Göz yaşı drenajının fiziologiyası", "Göz yaşı axmasının cərrahi mualicəsinin müasir üsulları", "Göz yaşı yollarının ehtiyatlı cərrahiyyəsi" təkcə oftalmoloqların deyil, həm də fizioloqların stolüstü kitablarına çevrilmişdir.

Akademik Zərifə Əliyevanın həmmüəllifi olduğu "Oftalmologiyanın aktual problemləri", "Terapevtik oftalmologiya", "İridodiyagnostikanın əsasları", "Görmə orqanının vəremi" nadir monoqrafik əsərləri həm praktiki oftalmoloqlar, həm də müəllim və tələbələr üçün bu gün də böyük maraq doğurur.

Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, dünya miqyasında iridodiyagnostikaya aid kitabları ilk dəfə məhz akademik Zərifə Əliyeva tərəfindən və ya onun iştirakı ilə yazılmışdır. Klassik təbabətin perspektivi, lakin az öyrənilmiş məsələlərinə həsr edilmiş "İridodiyagnostikanın əsasları" monoqrafiyasında gözün bəbəyi, qüzeqli qışanın stroması və xromatofor strukturlarının dəyişikliklərinə əsasən insan orqanları və sistemləri xəstəliklərinin qeyri-spesifik topik diaqnostikasının yeni və olduqca perspektivli üsulunun – iridodiyagnostikanın mahiyyəti, məzmunu və metodik xüsusiyyətləri təqdim edilmişdir.

Alimin "Kerattitlər, gözün damarlı traktının, torlu qışanın, görmə sinirinin xəstəlikləri, kataraktalar", "Qlaukoma və gözün hipertenziyası", "Görmə orqanının zədələnməsi", "Göz yaşı axmasının fiziologiya və histologiyası", "Şəkərli diabetdə göz xəstəlikləri", "Gözün mikrocərrahiyyəsi", "Göz bəbəyi haşiyəsinin adaptasiya və müdafiə funksiyası" və s. kimi qiymətli əsərlərində klinik diaqnostik istiqamətdə apardığı tədqiqatların mühüm nəticələri əks olunmuşdur.

Tibb elmində "peşə oftalmologiyası"nın əsasını qoymuş Zərifə xanım Əliyeva keçmiş SSRİ-nin oftalmologiya elminə görmə orqanının peşə xəstəliklərinin öyrənilməsi və profilaktikası üçün yeni üsulların işlənməsi kimi elmi yenilik gətirmişdir.

Ümumiyyətlə, Zərifə xanım göz xəstəliklərinin profilaktikası, görmə orqanına ekoloji amillərin təsiri məsələlərinə böyük diqqət göstərirdi. O bilirdi ki, insanın sağlamlığı onu əhatə edən mühitlə sıx bağlıdır, bir sıra hallarda ekologiyanın sağlamlığına təminat, təmiz su və hava, keyfiyyətli, təbii qidalar xəstəliklərin qarşısının alınmasında mühüm, hətta həlledici rol oynayır. Xəstəliklərin, o cümlədən görmə orqanı ilə bağlı patologiyaların mualicəsi onların profilaktikasından qat-qat ağır olur, bəhsə başa gəir, hətta bəzən nəticə də vermir. Bu baxımdan, Zərifə xanım Ulu öndərin Azərbaycana ilk dəfə hakimiyyətə gəldiyi andan başlatdığı ekoloji siyasətini ürəkdən dəstəkləyir, yeni yaşillıq sahələrinin, park və meşə zolaqlarının salınması və sahələrinin genişləndirilməsinin salınması və təbii mühitlə bağlıdır, bu istiqamətdə cəmiyyətdəki nüfuzundan da istifadə edir, müvafiq işlərin həyata keçirilməsində şəxsən fəallıq göstərirdi. Zərifə xanım tədqiqat apardığı sənaye müəssisələrinin zərərli tullantılarının,

kənd təsərrüfatı istehsalında pestisidlərin istifadəsinin azaldılması, zavod və fabriklərin ətrafında yaşillıq massivlərinin salınması üzrə verdiyi tövsiyələrin reallaşdırılmasında ısrar edir, özü də ömür-gün yoldaşı ilə birgə ağacəkmə kampaniyalarına həvəslə qoşulmaqla insanlara nümunə olmağa çalışırdı.

1977-ci ildə Bakıda keçirilmiş Ümumittifaq Oftalmoloqlar Cəmiyyəti İdarə Heyətinin plenumu Zərifə xanımın Azərbaycanda görmə orqanının peşə patologiyasının tədqiqi üzrə ilk ixtisaslaşmış elmi tədqiqat laboratoriyasının yaradılması təşəbbüsünü dəstəkləmişdi. Bununla da, Bakı Məişət Kondisionerləri zavodunda unikal elmi laboratoriya yaradılmışdı.

Yuxarıda qeyd edilən tədqiqatlardan aldığı və monoqrafiyalarında dərc edilmiş uğurlu nəticələrə görə akademik Zərifə Əliyeva keçmiş SSRİ-də qadın mütəxəssisləri arasında ilk dəfə olaraq, 1981-ci ildə oftalmologiya sahəsində ən yüksək mükafata – SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının M.İ.A-verbax adına mükafatına layiq görülmüşdür.

Zərifə Əliyevanın elmi maraq dairəsində görmə orqanının, görmə analizatorunun yaşla bağlı dəyişikliklərinin tədqiqi də xüsusi yer tuturdu. Görkəmli rus oftalmoloq-alimi, akademik A.Brovkina Zərifə xanımın "Gözün və görmə siniri yolunun yaşla əlaqədar dəyişiklikləri: morfohistokimyəvi tədqiqatlar" kitabı haqqında demişdi: "Bu elmi əsər mahiyyət etibarilə oftalmologiyada yeni bir istiqamətin – oftalmoloji herontologiyanın başlanğıcını qoyur".

Akademik Zərifə Əliyeva əsl ziyalılığın genetik yaddaşına malik bir insan idi. Ziyalı zəkası onun bilik və təhsilində, ətrafına yaydığı işıqda, zərifiyyət, təmkin və nəcibliyində, insanlığa və insanlara sevgisində, sevimli peşəsinə və ailəsinə bağlılığında özünü göstərirdi.

Akademik Zərifə xanım Əliyevanın elmi-ictimai fəaliyyəti də geniş və əhatəli olmuş, sülh, insanlıq, əmin-amanlıq, ehtiyacılı insanlara dəstək istiqamətində gördüyü işlər ona cəmiyyətdə böyük nüfuz qazandırmışdır. O, SSRİ Sülhü Müdafiə Komitəsinin üzvü, Azərbaycan Sülhü Müdafiə Komitəsi sədrinin müavini, "Bilik" Cəmiyyətinin İdarə Heyətinin və Elmi Tədqiqatlar Komitəsinin Rəyasət Heyətinin, SSRİ Oftalmoloqlar Cəmiyyətinin Rəyasət Heyətinin üzvü, "Vestnik oftalmologii" jurnalının redaksiya heyətinin üzvü kimi dövlət və xalq qarşısında böyük xidmətlər göstərmişdir.

Görkəmli alim və şəxsiyyətin həkimlik, elmi və ictimai xidmətləri layiqincə qiymətləndirilmiş, o, orden və medallarla təltif edilmiş, Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi fəxri adına layiq görülmüşdür.

30-31 oktyabr 2023-cü il tarixlərində AMEA Rəyasət Heyətinin, AMEA Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsinin, Akademik Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinin, AR ETN Abdulla Qarayev adına Fiziologiya İnstitutunun və Azərbaycan Fizioloqlar Cəmiyyətinin birgə təşkilatçılığı ilə Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin və akademik Zərifə Əliyevanın 100 illik yubileyinə həsr olunmuş "Görmənin fiziologiyası və peşə patologiyaları: fundamental və tətbiqi aspektlər" mövzusunda beynəlxalq konfrans və Azərbaycan Fizioloqlarının VI Konqresi müvafiq elm sahələri üçün mühüm hadisə hesab edilə bilər. Konfransın əsas məramı Ulu öndərin və akademik Zərifə xanım Əliyevanın fəaliyyətlərinə diqqət çəkməklə, dünyada aparılan tədqiqatlarda alınmış mühüm nəticələrin, innovativ diaqnostika və mualicə üsullarının nümayiş və müzakirə etdirilməsində, elmi əlaqələrin möhkəmlənməsinə, fiziologiyanın və oftalmologiyanın yeni sahələri üzrə birgə layihələrin işlənməsinə, ümumən elmin inkişafına təkan verilməsindən ibarət olmuşdur.

Qədirbilən Azərbaycan xalqı bu müqəddəs ana obrazı, bu nurlu ruh qarşısında böyük ehtiramla təzim edərək öz sədaqətli və xeyirli övladını hər zaman dərin sevgi və səmimiyyətlə xatırlayacaq, Vətən, xalq və elm üçün gördüyü işlər bir an belə unudulmayacaqdır.

İradə HÜSEYNOVA,
AMEA-nin vitse-prezidenti,
akademik